

УДК 351.81:343.346.8:347.777

ГАВЛОВСЬКИЙ В.Д., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
КУЗЬМІН С.А., кандидат юридичних наук

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ, ЧАТИ, ФОРУМИ, БЛОГИ ЯК ГРОМАДСЬКЕ МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

***Анотація.** Про проблемні питання, пов'язані із припустимістю визнання громадським місцем вчинення правопорушень, зокрема злочинів, таких структурних елементів кібернетичного простору, як соціальні мережі, чати, форуми і блоги.*

***Ключові слова:** місце вчинення правопорушення, громадське місце, соціальні мережі, чати, форуми і блоги.*

***Аннотация.** В контексте общей теории уголовного и административного права исследуются проблемные вопросы, связанные с допустимостью признания общественным местом совершения правонарушения (преступления) таких структурных элементов кибернетического пространства, как социальные сети, чаты, форумы и блоги.*

***Ключевые слова:** место совершения правонарушения, общественное место, социальные сети, чаты, форумы и блоги.*

***Summary.** In the context of the general theory of criminal and administrative law the problematic issues related to the admissibility of the recognition of the public offense (crime) scene, such structural elements of cyberspace as social networks, chat rooms and blogs are investigated.*

***Keywords:** offence scene, public place, social networks, chats, forums and blogs.*

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного суспільства є стрімкий, без перебільшення, революційний, позитивний розвиток цілої низки прикладних галузей науки та техніки. Особливо показово це знаходить свій прояв у сфері новітніх (високих) інформаційних технологій. За таких умов розвитку науково-технічного прогресу цілком природним видається те, що об'єктивно виникають передумови для зміни сталих підходів до аналізу низки об'єктивних явищ реальної дійсності. Правова наука, що за своїм призначенням має забезпечити упорядкування системи суспільних відносин в інтересах індивідів, держави та суспільства в цілому, також повинна враховувати ці тенденції, зокрема, адекватно та своєчасно реагувати на появу нових реальних і потенційних загроз, оскільки досягнення науково-технічного прогресу все частіше використовуються з деструктивною, антисуспільною метою.

Ми маємо констатувати, що сьогодні недостатність, а в ряді випадків, і фактична відсутність публічно-правового регулювання сфери кібернетичного простору створюють сприятливі умови не тільки для його використання кримінальними елементами (окремими особами та злочинними угрупованнями) для досягнення своїх злочинних цілей, а й для активного втягування у протиправні деструктивні процеси, що відбуваються у кібернетичному просторі, не тільки маргінального прошарку, а й тієї частини суспільства, що за інших умов стабільно дотримується конформістської правомірної поведінки.

Ця тенденція з урахуванням того, що сьогодні мережею Інтернет вже охоплено більше ніж 2,4 млрд. осіб у світі та не менш як 15 млн. користувачів в Україні [1], є дуже небезпечною. Це обумовлене тим, що за умов фактичної відсутності ефективного

правового регулювання відбувається поступове втягування все більшої кількості людей у протиправні деструктивні процеси, пов'язані з обігом інформації, що обробляється та передається через комп'ютери й мережі електрозв'язку чи електронні носії інформації.

Необхідно зазначити, що теорія таких публічних галузей вітчизняної правової науки, як кримінальне та адміністративне право, що за своїм призначенням мають забезпечувати правову охорону особи, держави та суспільства від протиправних посягань, явно недостатню увагу приділяла таким проблемним, але принципово-важливим для настання юридичної відповідальності питанням, як визнання кібернетичного простору місцем вчинення відповідного правопорушення взагалі, та соціальних мереж, чатів, форумів і блогів громадським місцем.

Як наслідок, за станом на сьогодні, ця, безумовно, актуальна як з точки зору правозастосовної практики, так і розробки теоретичних засад вчення про склад правопорушення проблематика залишена значною мірою поза увагою цільових досліджень публічно-правової науки. Більше того, переважна більшість науковців, які працюють у галузі кримінального та адміністративного права, дотримуючись традиційних підходів до дії кримінального закону та закону про адміністративні правопорушення у просторі, обходять проблемні питання, пов'язані зі специфікою їх застосування у кібернетичному просторі, що і зумовлює актуальність обраної нами проблематики дослідження.

Дослідженням проблемних питань, пов'язаних із визначенням поняття місця вчинення правопорушення, займалася низка провідних вітчизняних науковців, а саме: Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, О.Ф. Бантишев, Ю.В. Баулін, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, А.А. Музика, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк та ін. У свою чергу, проблемні питання, пов'язані із застосуванням норм кримінального права, що передбачають відповідальність за правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, не залишилися поза увагою таких учених, як В.М. Бутузов, О.В. Копан, В.І. Осадчий, М.А. Погорецький, Є.Д. Скулиш, В.П. Шеломенцев, О.М. Юрченко та інші, дослідженням цієї ж проблематики безпосередньо займалися також і автори представленої праці.

Разом з тим, ми маємо констатувати, що у переважній більшості праць місце вчинення правопорушення, зокрема злочину, розглядається науковцями або суто теоретично, відповідно до традиційних підходів загального вчення про склад правопорушення, взагалі без урахування можливості вчинення злочину в штучному кібернетичному середовищі, або в практичному аспекті, без відповідного теоретичного обґрунтування та аналізу положень кримінально-правової та адміністративно-правової науки. При цьому, теоретичні проблемні питання, пов'язані з обґрунтуванням визнання такої специфічної частини кібернетичного простору, як соціальні мережі, чати, форуми та блоги громадським місцем, у контексті допустимості визнання відповідних протиправних дій, вчинених у них, злочином проти громадського порядку та моральності або суміжним адміністративним правопорушенням науковцями практично не розглядалися.

Метою статті є дослідження теоретичних кримінально-правових та адміністративно-правових аспектів, пов'язаних із визнанням соціальних мереж, чатів, форумів і блогів громадським місцем, що має обґрунтувати допустимість кримінальної чи адміністративної відповідальності за вчинені в них правопорушення проти

громадського порядку та моральності, що, своєю чергою, повинно забезпечити відповідність головних висновків роботи критерію новизни.

Виклад основних положень. На початку представленої праці вважається за необхідне зробити деякі застереження щодо загального поняття “місце вчинення правопорушення”, оскільки громадське місце в контексті вітчизняного кримінального законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення являє собою спеціальний вид місця вчинення злочину.

Тут важливо зауважити, що ані вітчизняний кримінальний закон, ані КУпАП не містять законодавчого визначення поняття “місце вчинення злочину” чи “місце вчинення правопорушення”. При цьому, серед науковців відсутня єдина думка про те, що саме має бути вкладено у дефініцію поняття “місце вчинення злочину”. Зокрема, М.І. Бажанов визначав місце вчинення злочину як певну територію або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки [2, с. 126]. Ми не можемо погодитись з таким визначенням, оскільки на практиці, вочевидь, місце вчинення злочинного діяння може не збігатися із місцем настання злочинного результату. Наприклад, застосування з метою заподіяння смерті людини отрути може мати місце в одному місці, а настання смерті під впливом цієї отрути – зовсім в іншому.

На нашу думку, більш прийнятною слід визнати таку дефініцію: місце вчинення злочину – це територія або місце, де виконавцем вчинено суспільнонебезпечне діяння, що утворює об’єктивну сторону злочину, незалежно від місця настання злочинного результату [3]. Аналогічну думку висловлювали також і деякі вітчизняні вчені.

У той же час, ми маємо зауважити, що за сучасних умов стрімкого науково-технічного розвитку таке визначення не може бути визнане повністю прийнятним, оскільки, зокрема, при застосуванні норм Розділу XVI КК України (Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку) з точки зору територіального принципу дії кримінального закону в просторі досить важко, правильніше сказати – не завжди можливо, визначити місце вчинення злочину [4, с. 206]. В ряді випадків вимушено використовують термін “кібернетичний простір”, навіть не вдаючись у його фактичну сутність. Дійсно, таке місце вчинення злочину – кібернетичний простір, тобто, штучне електронне середовище існування інформаційних об’єктів у цифровій формі, що утворене в результаті функціонування кібернетичних комп’ютерних систем управління та обробки інформації й забезпечує користувачам доступ до обчислювальних та інформаційних ресурсів систем, вироблення електронних продуктів, обмін електронними повідомленнями, а також можливість за допомогою електронних інформаційних образів у режимі реального часу вступати у відносини (взаємодіяти) щодо спільного використання обчислювальних та інформаційних ресурсів системи [5, с. 87-88], повністю не вписується у класичне вчення правової науки про склад злочину (правопорушення). Отже, в сучасних умовах назріла необхідність у корегуванні деяких традиційних теоретичних підходів визначення елементів та ознак складу злочину, що об’єктивно вже відстали як від сучасного стану суспільних відносин, так і від розвитку системи вітчизняного законодавства, що на сьогодні потребує окремих спеціалізованих монографічних досліджень. Проте, для нас тут є найважливішим те, що і на законодавчому рівні, і науковцями [6] вже визнано кіберпростір можливим варіантом місця вчинення правопорушення, зокрема і злочину.

У свою чергу, визнання соціальних мереж, чатів, форумів і блогів громадським місцем апріорі надає можливість, з одного боку, розглядати певні діяння, що

вчиняються у них, порушенням громадського порядку, а з іншого, – створити підґрунтя для розробки механізму протидії вчиненню у них правопорушень через застосування там так званого правоохоронного моніторингу, тобто здійснюваного правоохоронними органами на постійній основі з метою виявлення протиправних дій користувачів, що становлять загрозу безпеці, правам і законним інтересам особи, держави та суспільства, на підставі демаскуючих ознак протиправної діяльності пошукового, аналітично-прикладного дослідження інформаційного середовища у частині кіберпростору, що використовується, зокрема, соціальними мережами [7]. Фактично, за таких умов здійснення правоохоронного моніторингу соціальних мереж, чатів, форумів і блогів буде прирівняне до здійснення патрулювання правоохоронцями у “традиційних” громадських місцях (вулицях, парках, стадіонах тощо).

На сьогодні у системі вітчизняного законодавства визначення громадського місця (і то лише “для цілей цього Закону”) міститься у Законі України “Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров’я населення”, згідно з яким громадське місце – це частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, в тому числі під’їзди, а також підземні переходи, стадіони [8]. Вочевидь, що це визначення, дійсно, поза межами чинності названого Закону є неприйнятним, оскільки тут не тільки не згадується кіберпростір, в якому палити просто неможливо, а й вулиці, площі, парки, сквери, пляжі тощо.

Тут варто погодитись із думкою, що за своїм змістом громадське місце – це територія або простір потенційного перебування людей, куди кожен з них може потрапити вільно, при цьому громадські місця визначаються з метою врегулювання правовідносин, що виникають за межами приватних просторів, де правовий стан і сама можливість перебування окремих громадян обмежена загальним законом чи заснованими на законі приватними нормами [9].

Однак, при цьому, в контексті норм кримінального закону та КУпАП ми маємо додатково зауважити, що значення громадського місця у цьому контексті безпосередньо обумовлюється наявністю посягання на такий об’єкт публічно-правової охорони, як громадський порядок. Тобто на систему правових норм співіснування людей, що забезпечує суспільний спокій, дотримання встановлених у суспільстві форм міжособистісних відносин у всіх сферах життєдіяльності індивідів, нормальне функціонування державних та недержавних органів, установ та організацій [10, с. 9]. Отже, у цьому аспекті поняття громадського порядку пов’язується виключно з дотриманням приписів норм права.

Таким чином, для визнання соціальних мереж, чатів, сайтів і блогів громадським місцем, а відповідних протиправних діянь такими, що порушують громадський порядок, вони повинні відповідати саме сукупності зазначених вище умов.

За своїм статусом у кіберпросторі *соціальні мережі* – це структури, утворені індивідами або організаціями, які відображають різноманітні зв’язки між ними через різні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними узами [11]; відповідно *чат* – це Інтернет-ресурс з можливостями швидкого обміну текстовими повідомленнями між користувачами Інтернету в режимі реального часу [11], своєю чергою, *блог* – це сайт, головний зміст якого – записи, зображення чи мультимедіа, що регулярно додаються, при цьому, для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості [11]; *форум* – Інтернет-ресурс, популярний вид

спілкування в Інтернеті. На форумі створюються теми для спілкування, що робить його кращим за чат [11].

При цьому, саме комп'ютерна (кібернетична) інформація, створена, змінювана, розповсюджувана або знищувана користувачем, може виступати в якості предмета конкретного правопорушення або використовуватись в якості засобу чи знаряддя його вчинення [12, с. 162].

Як бачимо, ми маємо констатувати, що за системою чинного вітчизняного законодавства є всі необхідні підстави для того, щоб визнати соціальні мережі, чати, форуми та блоги громадським місцем при вчиненні індивідами адміністративних правопорушень і злочинів, що посягають на громадський порядок.

Наприклад, до користувачів соціальних мереж, чатів, форумів і блогів, за наявності в їх діяннях відповідних ознак може бути застосована норма ст. 173 КУпАП, що передбачає відповідальність за дрібне хуліганство, тобто нецензурну лайку в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян [13], а за наявності до того підстав і відповідні норми суміжного складу злочину – хуліганства (ст. 296 КК України); як публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, а, отже, зумовлювати настання кримінальної відповідальності за ст. 295 КК України (Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку) [14], мають розглядатися відповідні дії користувачів соціальних мереж, чатів, форумів і блогів тощо.

Висновки.

На підставі викладеного, ми стверджуємо, що такі елементи кібернетичного простору, як соціальні мережі, чати, форуми і блоги в контексті норм кримінального та адміністративного законодавства можуть розглядатись як громадське місце, а, отже, передбачені Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення. Протиправні дії користувачів соціальних мереж, чатів, форумів і блогів, спрямовані на порушення громадського порядку, можуть бути підставою для їх притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності.

Перспективи подальшого використання. На переконання авторів, застосування запропонованого положення в ході правозастосовної практики має сприяти підвищенню ефективності правової охорони громадян, держави та суспільства від протиправних посягань, своєчасному попередженню та виявленню правопорушень, через запровадження постійно діючої системи правоохоронного моніторингу соціальних мереж, чатів, форумів і блогів для охорони громадського порядку в цій частині кібернетичного простору, що за своїм правовим статусом повинна бути прирівняна до громадського місця.

Використана література

1. Список стран по числу пользователей Интернета. – Режим доступа : [//www.ru.wikipedia.org/wiki](http://www.ru.wikipedia.org/wiki)
2. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник [для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.-Х. : Юрінком Інтер., 2002. – 416 с.
3. Словарь-справочник уголовного права. – Режим доступа : [//www.info-law.ru/dic/3/id_15075](http://www.info-law.ru/dic/3/id_15075)
4. До питання необхідності зміни понятійного апарату визначення об'єктивної сторони складу злочину в теорії вітчизняного кримінального права / С.А. Кузьмін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією : наук.-практ. журнал. – 2012. – № 1 (27). – С. 202-207.

5. Словник термінів з кібербезпеки ; за заг. ред. Копана О.В., Скулиша Є.Д. – К. : ВБ “Аванпост-Прим”, 2012. – 214 с.
6. Бутузов В.М. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку / В.М. Бутузов, С.А. Кузьмін, В.П. Шеломенцев. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 152 с.
7. Теоретичні засади відстеження деструктивних процесів соціальних мереж / В.Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією : наук.-практ. журнал. – 2012. – № 1 (27). – С. 247-257.
8. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров’я населення : Закон України від 22.11.05 р. № 2899-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 52. – Ст. 565.
9. Ерошенко И.В. Общественное место. – Режим доступа : [//www.pravorub.ru/articles /17694.html](http://www.pravorub.ru/articles /17694.html).
10. Бантишев О.Ф. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : Загальна частина / О.Ф. Бантишев, С.А. Кузьмін. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 336 с. – (Серія “Науково-практичний коментар”).
11. Соціальні мережі, чат, блог, форум. – Режим доступу : [//www.uk.wikipedia.org/wiki](http://www.uk.wikipedia.org/wiki)
12. Комп’ютерна (кібернетична) інформація як предмет учинення злочину (кримінально-правовий аспект) / С.А. Кузьмін // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С. 159-163.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.84 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.01 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

~~~~~ * * * ~~~~~